

Andrzej Romanow

"Obraz nieprzyjaciół
Rzeczypospolitej na łamach polskiej
prasy pomorskiej w latach 1920-1939
oraz 1945-1948", Ryszard Michalski,
Toruń 1999 : [recenzja]

Acta Cassubiana 2, 333-338

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Andrzej Romanow

**Ryszard Michalski,
*Obraz nieprzyjaciół Rzeczypospolitej na łamach
polskiej prasy pomorskiej w latach 1920-1939
oraz 1945-1948, Wydawnictwo Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika, Toruń 1999, ss. 96.***

To już kolejna praca Ryszarda Michalskiego dotycząca wybranej problematyki z dziejów pomorskiej prasy¹, w której Autor podjął udaną próbę „rekonstrukcji obrazów etnicznych, jakie funkcjonowały w pomorskiej publicystyce”² w okresie międzywojennym.

W swojej najnowszej, przedstawianej tu książce zainteresowaniami badawczymi objął R. Michalski także pierwsze lata powojenne, tj. 1945-1948. Jest to ujęcie interesujące, umożliwiające dokonanie porównania funkcji, metod oddziaływania i wreszcie roli prasy w dwu jakże różniących się od siebie, choć zarazem bliskich w czasie okresach.

Swoje ustalenia oparł R. Michalski głównie na badaniach jakościowych, dotyczących przede wszystkim strony ideowej oraz literackiej pism, tj. myśli

¹ Prace poprzednie to: *Obraz Rzeszy Niemieckiej na łamach polskiej prasy pomorskiej w Drugiej Rzeczypospolitej (1920-1939)*, Toruń 1995; *Obraz Żyda i narodu żydowskiego na łamach polskiej prasy pomorskiej w latach 1920-1939*, Toruń 1997; *Obraz bolszewizmu i Rosji Sowieckiej na łamach polskiej prasy pomorskiej w latach 1917-1939*, Toruń (b. r. w.); zob. też: tenże, *Przewrót majowy w 1926 r. w świetle prasy pomorskiej*, „Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Historia VII, 1972.

² Zob.: R. Michalski, *Obraz nieprzyjaciół Rzeczypospolitej...*, s. 6.

publicystycznej, poziomu informacyjnego, co pozwoliło na określenie preferencji tematycznej konkretnej grupy czasopism³ oraz umożliwiło Autorowi precyzyjne wyodrębnienie zajmującej go struktury tematycznej spośród rozległego zakresu problemowego, jaki obejmuje zawartość treściowa badanej prasy.

„Przedmiotem analizy – pisze R. Michalski – stała się prasa pomorska ukazująca się na terenie województwa pomorskiego w latach 1920-1939 oraz 1945-1948”⁴. Powyższa konstatacja, a także kompletny niemalże wykaz tytułów (116 tytułów z lat 1920-1939 i 16 z lat 1945-1947) tejsze prasy zamieszczony w *Wykazie źródeł i opracowań*⁵ sugerują, iż Autor wyzyskał do swej pracy przynajmniej większość z ujętych w nim pism. Tymczasem z zamieszczonych w książce przypisów wynika, iż sięgnął on jedynie do 6 tytułów pism pomorskich z lat 1920-1939 oraz 7 tytułów tychże pism z okresu 1945-1948. Jest to zabieg, moim zdaniem, słuszny, gdyż Autor objął swoimi badaniami podstawowe, najważniejsze tytuły polskich gazet pomorskich, bowiem opiotwórcze funkcje wspomnianych pism odgrywały znaczącą rolę w kształtowaniu i utrwalaniu „świadomości Polaków zamieszkujących Pomorze”⁶. To też, jak sądzę, mylącym czytelnika (a stąd zbędnym) jest zamieszczenie owego „pełnego spisu pozycji, które dotyczą literatury przedmiotu”⁷ – chyba że wspomniany „pełny spis pozycji” (a nie jedynie wykaz źródeł i opracowań sensu stricto wyzyskanych w przedstawianej pracy) inspirować ma dalsze, pogłębione i poszerzone badania nad rolą prasy w kształtowaniu stereotypów i mechanizmami ich funkcjonowania w społeczności polskiej Pomorza.

Jak już wspomniałem, omawiana monografia dzieli się na dwie części: pierwszą tyczącą lat 1920-1939, w której to części Autor charakteryzuje działające na Pomorzu partie polityczne oraz ich organy prasowe (rozdział I, s. 9-13), przedstawia kreślony na łamach tejsze prasy obraz Rzeszy Niemieckiej, Rosji Sowieckiej i Żydów jako współpracujących ze sobą nieprzyjaciół Rzeczypospolitej (rozdział II, s. 14-19), jak również obraz przeciwników politycznych pomorskich partii centrowicowych (rozdział III, s. 20-27).

³ Zob. też: M. Tyrowicz, *Historia prasy – jej zadania, źródła i metody badań*, [w:] *Metody i techniki badań w prasoznawstwie*, t. I, Warszawa 1969, s. 166-167.

⁴ R. Michalski, *ibidem*, s. 7.

⁵ *Ibidem*, s. 84-87.

⁶ *Ibidem*, s. 6.

⁷ Zob.: *ibidem*, s. 8, przypis 7.

Druga część pracy R. Michalskiego traktuje o latach 1945-1948. Podobnie jak w części I, także i tutaj Autor daje na wstępie zwięzły przegląd geografii politycznej powojennego Pomorza oraz ukazujących się tu partyjnych organów prasowych (rozdział I, s. 29-32), a następnie charakteryzuje przedstawiany w ówczesnej prasie pomorskiej obraz sąsiadów „Polski Ludowej” i „państw imperialistycznych” (rozdział II, s. 33-43), a także obraz przeciwników politycznych obozu komunistycznego i jego sojuszników (rozdział III, s. 44-73).

O ile rozdziały tworzące część I recenzowanej pozycji jawią się czytelnikowi obeznanemu z literaturą tematu jako swego rodzaju kompendia wiedzy o omawianych w nich problemach, które, notabene, znacznie szerzej opisane zostały we wcześniejszych pracach tak Autora⁸, jak również innych badaczy dziejów prasy pomorskiej⁹, to część II tejże pracy porusza tematykę nową, do tej pory nieledwie sygnalizowaną, i to raczej na stronicach masowych środków przekazu niż w opracowaniach naukowych.

Lecz wróćmy do części I – mimo swej „kompendialności”, a może właśnie dlatego, jest to partia opracowana przejrzysto, logicznie, partia będąca kwintesencją wcześniejszych ustaleń Autora. Zwraca on uwagę na wysoki profesjonalizm pomorskich dziennikarzy, podkreśla ich doskonałą znajomość „(...) rosyjskiej i niemieckiej sceny politycznej (...), znajomość ustroju politycznego Rzeszy Niemieckiej i Rosji Sowieckiej, a także dokonujących się tam zmian”¹⁰. „Z perspektywy czasu możemy stwierdzić, konstatuje R. Michalski, iż oceny

⁸ Zob.: przypis 1.

⁹ Zob. np.: W. Pepliński, *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920-1939. System funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej*, Gdańsk 1987; tenże, *Oblicze społeczno-polityczne „Słowa Pomorskiego” w latach 1920-1939*, Gdańsk 1979; tenże, *Stosunek do Niemiec i polityki polsko-niemieckiej na łamach „Słowa Pomorskiego” w latach 1920-1939*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego „Historia”, VI, 1977; tenże, *Walka endecji z sanacją o wpływy na Pomorzu po maju 1926 roku w publicystyce „Słowa Pomorskiego”*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego „Historia”, VIII, 1978; tenże, *Międzywojenna prasa pomorska jako źródło do badania lokalnej kultury politycznej*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, R. 21: 1982, nr 3-4; Z. Walczak, *Prasa polska zaboru pruskiego wobec rewolucji lutowej w 1917 r. w Rosji*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Nauki Polityczne XXI, Toruń 1991; tenże *Rewolucje rosyjskie 1917 r. a sprawa polska w prasie zaboru pruskiego*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Nauki Polityczne XV, Toruń 1985.

¹⁰ R. Michalski, *Obraz nieprzyjaciół Rzeczypospolitej*. s. 75.

mających tam miejsce zjawisk, jak też prognozy ich kierunków rozwoju były prawidłowe i wynikały z ogromnego doświadczenia redaktorów, ich wiedzy, a także możliwości, jakie tworzyła im demokracja parlamentarna”¹¹. Autor przytacza również na stronach swej książki liczne przykłady owej jakże trafnej, dziennikarskiej interpretacji faktów i zjawisk zachodzących ówczesnie na arenie politycznej Europy, prowadzących nieuniknienie, co niejednokrotnie sygnalizowała pomorska prasa, do obalenia istniejącego w świecie porządku prawnego i moralnego w wyniku wojny wywołanej przez dwa współpracujące ze sobą totalitaryzmy: sowiecki i hitlerowski. Bowiem, co podkreślali pomorscy publicyści, „Rosja Sowiecka i hitlerowskie Niemcy mimo zniewolenia swych narodów stanęły w końcu lat trzydziestych wobec widma bankructwa. Siły motoryczne tych systemów wyczerpały się i, jak pisali dziennikarze, uratować je mogła jedynie wojna. Pierwszą ofiarą ich agresji, zgodnie stwierdzały pomorskie gazety, miała być Polska”¹².

W latach trzydziestych, konstatuje Autor, obraz stalinizmu i hitleryzmu kreślony na łamach prasy pomorskiej „stawał się schematyczny i stereotypowy”, nastąpiła bowiem „(...) uniformizacja opinii i stopniowy zanik różnic, jakie występowały między prasą różnych nurtów politycznych (...)”¹³. Swobodną cechą pomorskiej prasy centroprawicowej było również łączenie kwestii sowiecko-hitlerowskiego zagrożenia z problemem żydowskim w Polsce. Otóż, podkreśla R. Michalski, na łamach tejże prasy „(...) tworzył się obraz Rzeszy Niemieckiej, Rosji Sowieckiej i Żydów jako współpracujących ze sobą nieprzyjaciół Rzeczypospolitej”¹⁴.

Druga część książki R. Michalskiego, o czym już wzmiankowałem, dotyczy zagadnień do tej pory nie badanych i stanowi interesujący, cenny wkład Autora w „skromne (jak dotychczas – A.R.) efekty badań nad prasą Polski Ludowej”¹⁵.

Po 1945 r. na Pomorzu, podobnie jak i w całej Polsce – pisze Autor – sowieckim dyktatem narzucono „sformalizowane struktury polityczne. Autentyczne życie społeczne i polityczne zamarło”¹⁶. Atmosfera lęku wytworzo-

¹¹ Ibidem, loc. cit.

¹² Zob.: ibidem, s.16-18, 75-79.

¹³ Ibidem, s. 77.

¹⁴ Ibidem, s. 16, 78.

¹⁵ Zob.: J. Myśliński, *Prasa w Polsce Ludowej*, [w:] J.Łojek, J. Myśliński, W. Władysław, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988, s. 152.

¹⁶ R. Michalski, *Obraz nieprzyjaciół Rzeczypospolitej...*, s. 79, zob. też: s. 30-32.

na wszechobecną kontrolą opanowanych przez komunistów organów władzy tłumiała w zaraniu wszelkie lokalne inicjatywy prasowo-wydawnicze. Toteż jeśli w okresie międzywojennym ukazywało się ponad 100 tytułów prasowych, to po 1945 r. było ich zaledwie kilkanaście: wszystkie o opcji lewicowej bądź wprost – wszystkie podporządkowane, realizujące tu propagandowo-agitacyjne cele PPR. „*Powszechnie zapanowały cenzura i autocenzura, stwierdza Autor, (...) obrazy i stereotypy państw sąsiadujących z Polską były pochodną narzuconej indoktrynizacji*”¹⁷. Tak więc powstawały na łamach pomorskich gazet zakłamanie wizerunki „państwa wiecznej szczęśliwości” – Rosji Sowieckiej, „*której świat zawdzięczał zwycięstwo nad hitleryzmem*” oraz nie mniej wypaczony obraz „państw imperialistycznych” ze Stanami Zjednoczonymi na czele, zmierzającymi rzekomo do „*rozpętania nowej wojny światowej*”¹⁸.

W publicystyce pomorskiej pierwszych, powojennych lat słowa „Niemiec” i „hitlerowiec” funkcjonowały jako synonimy. Dopiero pod koniec charakteryzowanego okresu pojawiają się symptomy dzielenia Niemców na „dobrych” i „złych”. Oczywiście „zli” to Niemcy żyjący w strefach podległych państwom zachodnim.

Trudno w owych pierwszych, powojennych latach funkcjonowania prasy pomorskiej, udowodnić R. Michalski, dostrzec na jej łamach jakiegokolwiek próby oddziaływania na miejscową społeczność poprzez treści publicystyczne. Treści dążące do obiektywizowania tak historycznych zaszłości, jak i wydarzeń bieżących i przez to wzbogacające świadomość odbiorcy. Prasa tamtych lat wypełniała przede wszystkim „zadania” propagandowe, dostarczając czytelnikom jednoznacznych zaleceń, gotowych „niepodważalnych” opinii i ocen. Inaczej mówiąc, społeczna rola prasy, jej kształtująca oraz wychowawcze funkcje zawężone zostały do propagandowo-agitacyjnych. Prasa pomorska stała się w latach 1945-1948 narzędziem prymitywnego, ideologicznego oddziaływania, posługującego się „*totalnym kłamstwem*”¹⁹.

Autor zwraca również uwagę czytelników na szczególnie bolesny dla Pomorzan problem „rozliczeń” z wojenną przeszłością: chodzi tu przede wszystkim o absorbujący w latach 1945-1946 prasę pomorską problem tzw. rehabilitacji ludności polskiej Pomorza wpisanej na jedną z niemieckich list narodowościowych. Owa „rehabilitacja”, przeprowadzana najczęściej „przez

¹⁷ Ibidem, s. 80.

¹⁸ Ibidem, s. 36-39, 42-43.

¹⁹ Ibidem, s. 82.

ludzi przybyłych z innych regionów Polski, nie znających specyfiki polityki germanizacyjnej okupanta”, ludzi niekiedy „o wątpliwej proweniencji moralnej”, będących często „bezwolnym narzędziem w ręku radzieckiej władzy wojskowej (...) poraziła żyjącą tu ludność strachem, sparaliżowała ją i w dużym stopniu pozbawiła ją energii w działaniu”²⁰.

Szczególnie tragiczny los dotknął ludność polską zamieszkującą tereny dawnego pogranicza niemiecko-polskiego. Szykanowani przez „nową polską władzę”, ci wierni od wieków Polsce i przywiązani do polskości mieszkańcy byłych, wschodnich kresów Rzeszy, zmuszani zostali (jako Niemcy!!!) do wyjazdu za Odrę. W obronie tyranizowanej, prześladowanej byłej mniejszości polskiej w Niemczech stanął jedynie organ chadeckiego Stronnictwa Pracy: „Ilustrowany Kurier Polski”. Znamienne, że prasa „lewicowa”, tj. komunistyczna oraz ugrupowań serwilistycznych, satelickich, wydawana na Pomorzu w ogóle owej tragedii nie dostrzegą, milczała...²¹.

Niezwykle ważne spostrzeżenie generalne R. Michalskiego dotyczące przedstawianych zagadnień głosi, że „prasa pomorska ukazująca się w tym regionie po 1945 r. była egzemplifikacją systemu funkcjonującego wówczas w Polsce (...) była odbiciem utraty przez Polskę suwerenności”²².

Nowa monografia R. Michalskiego jest książką dla dziejów prasy pomorskiej bardzo cenną, w sposób rzeczowy bowiem porusza problemy do tej pory mało znane, rzucając tym samym światło na proces krystalizowania się określonego modelu prasy w danych warunkach politycznych i społeczno-ekonomicznych.

²⁰ Zob.: *ibidem*, s. 50-53.

²¹ Zob.: *ibidem*, loc. cit.

²² *Ibidem*, s. 83.